

Gdańsk, dnia 31 lipca 2023 r.

dr hab. Tomasz Besta, prof. UG
Pracownia Psychologii Środowiskowej
i Relacji Międzygrupowych
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

Recenzja pracy doktorskiej magistra Kamila Izydorczaka, pt. „Oceny porównawcze w czasach pandemii COVID-19 – nasilenie, kierunek oraz psychologiczne mechanizmy specyficznych dla pandemii porównań „ja – inni” ”, napisanej pod kierunkiem profesora doktora habilitowanego Dariusza Dolińskiego.

Na rozprawę doktorską Pana magistra Izydorczaka składają się wyniki sześciu badań, opisanych w czterech artykułach, w tym w trzech już opublikowanych i jednym złożonym do publikacji. Prezentacja artykułów poprzedzona jest streszczeniem i autoreferatem w którym Autor umiejętnie dokonuje opisu uzyskanych wyników oraz integruje przeprowadzone badania, wskazując na ich wspólny mianownik. Doktorant w swoim autoreferacie postawił sobie interesujące i ambitne zadanie zintegrowania badań nad dehumanizacją i nierealistycznym optymizmem. Mimo, iż początkowo traktowałem włączenie tych dwóch konstruktów w jeden projekt badawczy raczej sceptycznie, argumenty Autora i wyniki jego badań przekonały mnie, że warto na te procesy psychologiczne spojrzeć jako na części większej całości związanej z porównaniami społecznymi. Autor dobrze wykorzystuje istniejące modele teoretyczne, uzupełniając je.

Artykuł pierwszy koncentruje się na analizie skali jawnej dehumanizacji. Autor eksploruje między innymi, czy jej wykorzystanie może wpłynąć na postawy wobec grupy ocenianej. Dodatkowo Doktorant wykazuje tutaj, że rozkład na skali jawnej dehumanizacji jest bimodalny. Odkrycie to wykorzystuje później w kolejnych seriach badań.

W artykule drugim Doktorant analizuje, na podstawie wyników badania w schemacie podłużnym, zmiany w natężeniu nierealistycznego optymizmu związanego z oszacowaniem ryzyka zachorowania na covid-19 oraz korelaty tegoż optymizmu. Wykazuje przy tym między innymi, że siła przejawianego nierealistycznego optymizmu wiązała się minimalnie ze wskaźnikami zachorowań i śmierci z powodu wirusa. Wyższe wskaźniki korelowały z silniej przejawianym nierealistycznym optymizmem. Dodatkowo, i co ciekawe, nierealistyczny optymizm nasilał się w okresach zaostrzania pandemicznych regulacji. Jest to zgodne z motywacyjno-emocjonalnym wyjaśnieniem nierealistycznego optymizmu, jako reakcji pomagającej ludziom radzić sobie ze stanem zagrożenia.

Artykuł trzeci przedstawia cykl analiz nad danymi zastanymi oraz badań własnych, wskazujących na istnienie grupy „porównawczych realistów”. Doktorant dokonuje próby opisu konsekwencji porównawczego realizmu w kontekście pandemii covid-19. Jest dobrze przeprowadzony projekt, z meta-analizą danych zastanych prowadzącą do zaplanowania dwóch pre-rejestrowanych badań. Wyniki sugerują pewne mechanizmy (sposobowanie zagrożenia ze strony szczepionek) mogące wyjaśniać mniejszą gotowość „realistów” (niewykazujących nierealistycznego pesymizmu czy optymizmu) do szczepień.

Wreszcie w artykule czwartym Autor powraca do tematu dehumanizacji, wskazując, że poglądy na szczepienia mogą być ważnym czynnikiem przyczyniającym się do rozwoju tożsamości grupowej i konfliktów międzygrupowych (w zgodzie z wynikami wielu badań nad *opinion based groups*). Dodatkowo Doktorant analizuje formy dehumanizacji osób z grupy obcej, wyróżnionej ze względu na poglądy w sprawie obowiązku szczepień.

Poniżej przedstawiam silne i słabsze strony zaprezentowanych badań. Chciałbym jednak podkreślić moją ogólnie pozytywną ocenę pracy. O szczegółach napiszę w kolejnych akapitach. Oceniając strukturę pracy i podejście do analizowanych zjawisk, szczególnie ciekawym zabiegiem wprowadzonym przez Doktoranta jest odchodzenie od rozumienia zmiennych pojawiających się w badaniach, jako zmiennych ciągłych. W zamian Autor proponuje rozumienie wyników osób badanych nie jako kolejnych punktów na skali pomiarowej ale jako wskazówek co do przynależności do pewnej wyodrębnionej kategorii. Dzięki temu zabiegowi (mającemu uzasadnienie w wynikach badań autorskich; np. badania 1), brak tendencyjności przy porównywaniu siebie z innymi może być analizowany jako

osobne zjawisko psychologiczne. Jest to zabieg ciekawy i nowatorski. Pozytywnie oceniam również argumentację za zintegrowaniem badań nad dehumanizacją i nierealistycznym optymizmem. Odległość teoretyczna tych zjawisk może wydawać się dużą przeszkodą do włączania ich w jedną spójną rozprawę doktorską. Autor skutecznie i kreatywnie wyklada argumenty na to, co łączy te zjawiska, i dlaczego warto je rozważać łącznie, jako szczególne przypadki szerszego psychologicznego zjawiska (mianowicie sądów porównawczych). Dodatkowo, Autor przygotował serię ciekawie zaplanowanych badań. Wykazał się rzetelnością i kompetencjami zarówno przy planowaniu badań jak i przy zróżnicowanych analizach wyników.

Mocne strony pracy

Zaletą pracy jest różnorodność metodologiczna. Autor przeprowadził badania korelacyjne, badanie eksperymentalne, podłużne, analizę danych zastanych, oraz meta-analizę. Jest to ważny punkt w mojej ocenie dysertacji, gdyż łączenie metod uważam istotny aspekt prowadzenia badań w obszarze psychologii.

Autor wykorzystał także w nowatorski i interesujący sposób istniejące modele teoretyczne, twórczo je rozwijając. Wykazanie bimodalności rozkładów jawnej dehumanizacji i koncentracja na osobach nie wykazujących optymistycznego bądź pesymistycznego spojrzenia przy porównaniach ja – inni są ważnymi uzupełnieniami poprzednich badań.

Docenić należy także przeprowadzone badania międzykulturowe. Wykazanie uniwersalności pewnych mechanizmów dzięki badaniom w różnych kontekstach społecznych i narodowych jest ważne i wręcz konieczne dla rozwoju psychologii jako nauki. Doceniam próby wyjścia poza próby polskie, czy europejskie i amerykańskie.

Pozytywnie oceniam także otwartość na praktyki otwartej nauki oraz przedstawienie ostatniego, czwartego, artykułu jako prerejestrowanego raportu. Większość badań i zbieranie danych było poprzedzone analizą mocy oraz postawieniem konkretnych hipotez. Autor także chętnie korzysta z prerejestrowania swoich predykcji.

Jeśli chodzi o konkretne badania, zaprezentowane przez Doktoranta, to wyróżniłbym szczególnie artykuł „*Do unbiased people act more rationally?—The case of comparative realism and vaccine intention*” opublikowany w czasopiśmie *Royal Society Open Science*. Zaprezentowany plan badawczy jak i przeprowadzone analizy i uzyskane wyniki są ważnym uzupełnieniem wiedzy psychologicznej. Bardzo pozytywnie oceniam samo podejście do przedstawionego problemu badawczego: rozpoczęcie od metaanalizy danych zastanych, a następnie dwa badania prerejestrowane próbujące eksplorować dwa różne mechanizmy mogące wyjaśnić uzyskane wyniki. Koncentracja na „porównawczych realistach” jest bardzo interesująca poznawczo. Sam projekt i sposób jego przeprowadzenia należy pochwalić, choć wątpliwości pojawiają się przy okazji podejścia do danych międzykulturowych (o tym napiszę w kolejnej części recenzji).

Zaprezentowane przeglądy literatury są starannie przygotowane, wskazują na luki w literaturze i dobrze służą wprowadzeniu badań własnych. W tym wypadku chciałbym wyróżnić prace nad dehumanizacją, gdzie badania własne są poprzedzone dobrym przeglądem kontrowersji związanych ze skalą mierzącą jawną dehumanizację, a same kontrowersje i głosy krytyczne na temat skali stały się ważnym powodem przeprowadzenia badań własnych.

Podsumowując, Autor wykazał się zarówno w autoreferacie jak i prezentowanych artykułach kompetencjami przy dokonywaniu przeglądu literatury, planowaniu badań, konstrukcji badań eksperymentalnych i korelacyjnych oraz analizie i prezentacji wyników. Zgromadzone dane analizowane są adekwatnie do predykcji i pytań badawczych. Interpretacja i dyskusja wyników jest prowadzona krytycznie, nie zawiera elementów nadmiernej generalizacji, czy prób nadinterpretacji.

Uwagi krytyczne i pytania do Doktoranta

Mam jednak również uwagi bardziej krytyczne do prezentowanych badań. Pomimo wysiłków Doktoranta, które doceniam i oceniam pozytywnie, aby zintegrować tematy zaprezentowane w publikacjach pod szyldem mechanizmów porównań społecznych, prezentowane badania są zróżnicowane i dotyczą różnych mechanizmów psychologicznych.

Zabrakło mi tutaj podsumowującej próby wykazania w jednym projekcie (badaniu lub serii badań dotyczących obu tych mechanizmów jednocześnie), że na tendencję do dehumanizacji członków grupy obcej i nierealistyczny optymizm faktycznie można spojrzeć jak na różne strony tego samego procesu i wykazać ich podobieństwa. Artykuł czwarty mógłbym być bardzo dobrym wprowadzeniem do takiego badania. Wykazano, że wokół opinii na temat szczepień tworzy się identyfikacja grupowa, której konsekwencją może być dehumanizowanie osób o odmiennych poglądach. Można więc byłoby przyjrzeć się temu, czy „realiści” (bez nierealistycznego optymizmu ale także ze słabszą intencją do szczepienia się) będą osobami, które silniej identyfikują się z osobami o negatywnych opiniach o szczepionkach i jak to może przekładać się na tendencję do dehumanizowania innych? Doktorant przekonująco argumentuje w Autoreferacie, że na te mechanizmy można spojrzeć łącznie. Myślę, że warto przekuć tę argumentację także na projekt badawczy łączący oba mechanizmy w jednym badaniu.

Drugi krytyczny komentarz dotyczy przeglądu literatury. Tak jak powyżej chwalilem Doktoranta, za umiejętne poruszanie się po istniejących modelach teoretycznych i za dokonywanie dobrych przeglądów literatury, tak mam niedosyt jeśli chodzi o teoretyczne wprowadzenie do artykułu numer cztery („*Vaccine Skeptics and Vaccine Enthusiasts: What is the Intergroup Wall Made of?*”). Badanie dotyczy dehumanizacji osób o odmiennych poglądach i potencjalnej roli przekonań na temat szczepień w kształtowaniu tożsamości grupowej osób będących pozytywnie bądź negatywnie nastawionych do szczepionek. Autor jednak nie odnosi się tutaj do całego obszaru literatury związanej z *opinion based group identity*. Badania nad rolą przekonań i opinii, często dotyczących jednej ważnej kwestii społecznej, w kształtowaniu się tożsamości grupowej prowadzone są od lat przez zespoły badawcze, głównie z Europy i Australii (m. in. Bliuc i in., 2015; McGarty, i in., 2009). Skorzystanie z tej literatury pomogłoby zdecydowanie wzmocnić wywód teoretyczny a także pokazać, że budowanie tożsamości grupowej bazując na poglądach społecznych, ma nie tylko konsekwencje dla mobilizacji osób z grupy własnej (np. w kontekście działań zbiorowych na rzecz emancypacji i ochrony swoich wartości) ale także na negatywne postawy wobec grupy obcej. Wcześniejsze badania pokazały, że takie tożsamości grupowe, powstałe w wyniku koncentracji na konkretnych poglądach na kwestie społeczne, mogą prowadzić do zacieśnienia więzi wewnątrz grupy jak również do konfliktu międzygrupowego (Bliuc i in.,

2015). Badania nad *opinion based group identities* są szczególnie ważne dla zrozumienia tożsamości związanych z poglądami na szczepienia, gdyż wykazano z jednej strony jak szybko grupy te mogą kształtować się dzięki interakcjom online (zob. np. Garcia i in., 2019 w kontekście wyborów żywieniowych i zachowań zdrowotnych), a z drugiej strony jak takie tożsamości mogą stać się wehikułem mogącym połączyć ludzi należących do różnych grup społecznych i ułatwiającym przekraczanie bardziej stabilnych granic grupowych (związanych na przykład z kategoriami społecznymi takimi jak etniczność, płeć, przekonania polityczne). Obie te charakterystyki tożsamości opartych na przekonaniach są istotne dla zrozumienia kształtowania się poczucia przynależności w kontekście ruchów anty-szczepionkowych i pro-szczepionkowych.

Dodatkowo mam uwagę metodologiczną do badania prezentowanego w artykule czwartym. W planie badawczym zabrakło mi tutaj choć krótkiej miary identyfikacji z daną grupą, wyróżnioną ze względu na poglądy w sprawie szczepień. Pozwoliłoby to na bezpośrednie sprawdzenie, czy ten mur pomiędzy grupami opiera się właśnie na sile przywiązania do grupy własnej. Identyfikacja z grupą mogłaby działać jak mediator związku pomiędzy poglądami a dehumanizacją osób z grupy o przeciwnych poglądach.

Wreszcie trzeci komentarz dotyczy podejścia Doktoranta do badań międzykulturowych. Pierwsza kwestia związana jest z badaniami opublikowanymi w artykule „*Do unbiased people act more rationally?—The case of comparative realism and vaccine intention*”. Doktorant skoncentrował się na dwóch potencjalnych mechanizmach tłumaczących wyniki “realistów”: umiejscowieniu kontroli (które nie różnicowało realistów od pesymistów optymistów) oraz relatywnym poczuciu zagrożenia ze strony szczepionek w porównaniu do zagrożenia ze strony wirusa (co okazało się różnicować realistów od pesymistów i optymistów). Czy w badaniach międzykulturowych (badania 2 i 3) wszystkie osoby odpowiadały na kwestionariusz w języku angielskim? A jeśli tak, to czy Autor dostrzega związane z tym wyzwania? Na przykład w świetle badań nad wpływem języka na spostrzeganie siebie (Ramírez-Esparza i in., 2006; <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2004.09.001>). Dodatkowo, czy podjęto próbę przyjrzenia się czynnikom kulturowym mogącym modyfikować otrzymane rezultaty? Zdaję sobie sprawę, że procent „realistów” w próbie nie jest zbyt duży, jednak zarówno jeśli chodzi o wyniki badań nad umiejscowieniem kontroli jak i o społeczny stosunek do szczepień (dominujące normy społeczne), to możemy

zidentyfikować różnice zależne od kraju i kultury. Tak więc sam sposób rekrutowania osób badanych oraz kompozycja prób mogły wpłynąć na uzyskane wyniki. Druga kwestia dotyczy analiz danych (i w większym stopniu artykułu czwartego, gdzie wielkość prób w każdym z krajów jest porównywalna). Badacze z obszaru psychologii międzykulturowej coraz wyraźniej podkreślają konieczność przeprowadzenia testów niezmienności dla wielu grup (*multi-group invariance testing*). Głównym ich celem jest ocena, czy instrument badawczy ma takie same właściwości pomiarowe w dwóch lub więcej populacjach (zob. np. Fischer i Karl, 2019; <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01507>). Takie analizy powinny zostać przeprowadzone przed właściwymi analizami związanymi z odpowiedziami na pytania badawcze.

Podsumowanie i ocena końcowa

Podsumowując, Doktorant zaprezentował oryginalne rozwiązanie problemów naukowych. Przeprowadzając badania własne uzupełnił i rozwinął wiedzę z obszaru psychologii spostrzegania społecznego i relacji międzygrupowych. Wykazał się wiedzą teoretyczną, umiejętnością planowania i przeprowadzania badań oraz kompetencjami statystycznymi i metodologicznymi. Praca Autora świadczy o jego samodzielności w prowadzeniu pracy naukowej. Warto docenić i podkreślić ciekawe i nieszablonowe podejście do integrowania badań nad różnymi procesami psychologicznymi i szukać podobieństw pomiędzy nimi tam, gdzie nie szukano ich wcześniej.

W mojej opinii recenzowana dysertacja pana magistra Kamila Izydorczaka pt. „Oceny porównawcze w czasach pandemii COVID-19 – nasilenie, kierunek oraz psychologiczne mechanizmy specyficznych dla pandemii porównań „ja – inni””, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Dariusza Dolińskiego, spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Gdańsk, 31.07.2023

Tomasz Besta

